INTERIEUR KASTEEL DE HAAR

PROEFONDERZOEK

Foto voorzijde:
Kasteel De Haar, ruimte 113. ontwerp P.J.H. Cuypers. (foto Dr. G. Steenmeijer, De Fabryck)

Interieur kasteel De HAAR , Haarzuilens (Gem. Utrecht)
Proefonderzoek

november 2001
Opdrachtgever: RGD (ir. G. Hougée) namens Stichting Kasteel De Haar
Uitvoering: **BBA**, **B**UREAU VOOR **B**OUWHISTORIE EN **A**RCHITECTUURGESCHIEDENIS V.O.F.
Julianaweg 1
3525 VA Utrecht
afdeling Bouwhistorie, Boomstraat 28, 3582 KS Utrecht
tel. 030 263 02 70, *fax* 030 263 01 81,
mobiel 06 26 170 727 *Email* BBAutrecht@worldmail.nl

©Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

INTERIEUR KASTEEL DE HAAR HAARZUILENS (GEM. UTRECHT)

Proefonderzoek

BUREAU VOOR
BOUWHISTORIE EN **A**RCHITECTUURGESCHIEDENIS V.O.F.

INHOUD

VOORWOORD 5
1.OMVANG 6
1.1 overzicht ruimtes 6
1.2 overzicht interieuronderdelen 7
2. DIEPGANG 10
2.1 Modellen 10
2.2 Proefonderzoek 14
2.3 Rapportage 16
3 AFSTEMMING 20
3.1 RGD 20
3.2 Architecten 20
3.3 Rijksdienst voor de Monumentenzorg 21
3.4 Exploitatiestichting De Haar 22
3.5 Conservator 22
3.6 Bouwhistorisch onderzoeker Middeleeuws kasteel 22
3.7 Onderzoek Historische documentatie 22
3.8 Historisch Installatieonderzoek 22
3.9 Overige onderzoekers 22
3.10 Onderzoeksoverleg 22
3.11 Onderzoekscoordinator 22
4 AANPAK 23
4.1 Uitgangspunten interieuronderzoek 23
4.2 Onderzoeksvoorstel 24
4.3 Aanpak 26
4.4 Samenstelling onderzoeksteam 27
4.5 Begroting uren verkenning 27
BIJLAGEN 30
Ruimtelijst gerangschikt per verdieping
Ruimtelijst gerangschikt per categorie onderzoekscomplexiteit
Ruimtelijst gerangschikt per gebruiksfunctie
Voorbeelden Ruimteboek (Raumbuch)
vertrek 106
vertrek 113
vertrek 117
vertrek 118
vertrek 119
vertrek 120
vertrek 241
Voorbeeld inventarisatie van collectie De Haar, vertrek 019 (Helicon Support)
AFBEELDINGEN
Inventarislijst bouwtekeningen vertrek 113
Inventarislijst bouwtekeningen vertrek 119
Bestek Maple & Co vertrek 119 uit 1903

VOORWOORD

Het kasteel De Haar bij Haarzuilens is een fors middeleeuws kasteel dat in de kern uit de 14de eeuw zal dateren, maar in 1482 werd verwoest. In de eerste helft van de 16de eeuw werd het kasteel herbouwd, waarbij rekening werd gehouden met de 'moderne' ontwikkelingen in de representatieve wooncultuur van die tijd. In de loop van de tweede helft van de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw zou het kasteel vervallen tot een ruïne. In de jaren 1892-1912 werd het kasteel onder leiding van P.J.H. Cuypers in opdracht van Etienne baron van Zuylen van Nyevelt en zijn vrouw herbouwd en tegelijk ingericht tot een modern representatief woonverblijf. Op kasteel De Haar trad P.J.H. Cuypers en zijn bureau zowel op als architect, tuin- als interieurarchitect waardoor we kunnen spreken van een 'Gesamtkunstwerk'. Hierbij dient wel te worden bedacht dat Cuypers heeft moeten voortbouwen op de bestaande laatmiddeleeuwse structuur. Pierre Cuypers ontwierp niet alleen de wandafwerkingen maar ook de meubels. Daarnaast was de firma Maple & Co uit London in de jaren 1898-1905 werkzaam op De Haar. Het werk van deze firma kan worden vergeleken met dat van een huidige interieurarchitect: het aankleden van een casco tot een bewoonbaar huis. Maple & Co heeft gewerkt met de beperkingen van het door Cuypers reeds ontworpen interieur.
Binnen de reeds door Cuypers vormgegeven ruimtestructuur, die vaak ook al volledig afgewerkt was, kreeg de firma de opdracht de vertrekken in te richten door ensembles aan te brengen, die aansloten op de op dat moment in de 'high society' gebruikelijke historiserende interieurstijlen (Franse Lodewijk stijlen, Engelse meubelstijlen).
In het kader van de voorgenomen restauratie van kasteel De Haar kreeg BBA Bureau voor bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis vof. te Utrecht op 14 augustus 2001 de opdracht van ir. G. Hougée (RGD) namens de Stichting De Haar voor het proefonderzoek Interieurs De Haar. Het betreft het uitvoeren van een onderzoek inzake de beschrijving en waardestelling van de interieurs van kasteel de Haar. Het rapport is bedoeld voor de nadere besluitvorming over het (meerjaren) onderzoek naar de architectuur- en bouwhistorische aspecten van het kasteel.
Bij het project waren namens BBA betrokken de volgende personen: dr. ing. Chris J. Kolman, drs. JanJaap Luijt, Jeroen van Meerwijk, drs. Jan Meijman, drs. B. Olde Meierink, drs. Elisabeth Stades-Visser, ir. André Viersen en drs. Nynke Winkler Prins Postma.
Wij zijn dank verschuldigd aan Foekje Boersma (Helicon Support), dr. Eloy Koldewij, drs. Mariël Kok, drs. Barbara Laan, dr. Barbara Rinn, dr. Heimerick Tromp en de conservatoren van National Trust voor hun adviezen en inlichtingen.
Verder danken wij de collega's drs. Jacqueline Heyenbrok en dr. Guido Steenmeijer van De Fabryck voor de hartelijke samenwerking en het team van Luite Moraal van De Haar voor hun hulp.

drs. Ben Olde Meierink
Utrecht, 29 november 2001

1. OMVANG

In het kader van dit onderzoek is alleen het kasteel zelf onderzocht. Het Chatelet, Kapel, Stalplein etc. waren niet in de opdracht opgenomen.
In dit hoofdstuk komende de volgende zaken aan de orde:

1.1. Overzicht ruimtes

- *De functies*

Op basis van de plattegronden van Cuypers en de huidige plattegronden van Architectenbureau Van Vliet kan een globale ruimteindeling worden aangegeven. Vastgesteld is dat er per bouwlaag een afgebakende functie van de 'woonmachine' is ondergebracht, te weten:
- souterrain: dienstvertrekken
- begane grond: ontvangst- en representatieruimten
- 1e verdieping: privé-vertrekken familie
- 2e verdieping: gastenvertrekken
- zolder: personeelsvertrekken/ opslag.

Binnen de genoemde functies bestaat er differentiatie.
- souterrain: werkruimten (keuken, mangelkamer etc), opslagruimten (kelders) , hal, trappenhuis etc.) .
- bel-etage: representatieve woonvertrekken (ridderzaal, bibliotheek, balzaal etc.)

verkeersruimten (hal (ook representatieve ruimte), trappenhuizen, lift). De trappenhuizen zijn te onderscheiden in verkeersruimten voor familie en gasten en de diensttrappen. Zij zijn bedoeld om de verbinding met de zolder te onderhouden alsmede de vertrekken op de tussengelegen verdiepingen op een alternatieve manier te ontsluiten.
Bij een compartimentering van de werkzaamheden voor het interieur-historisch onderzoek zou deze indeling naar functies als leidraad kunnen worden gebruikt.

1.1.2. Onderverdeling in verschillende ruimtetypen

De indeling per ruimte is uitgewerkt in een ruimtelijst (bijlage met nadere toelichting), waarin zijn opgenomen:
- huidige nummering
- oude nummering van Cuypers
- oude naam
- huidige functie
- ruimtetype (verkeer, dienst, slaapkamer)
- categorie (onderzoekscomplexiteit)
- vloeroppervlak
- hoogte
- inhoud

Deze ruimtelijst is eenvoudig aan te vullen en te sorteren voor bepaalde doeleinden. (bijlage: ruimtelijst volgens doorgaande nummering, ruimtelijst gesorteerd op type, idem gesorteerd op categorie)

1.1.2. Relaties tussen ruimten (appartementen)

Hoewel tussen vrijwel ieder aan elkaar grenzend vertrek een onderlinge relatie bestaat, bestaat er tussen een aantal vertrekken een duidelijke functionele relatie. Zo zijn de privévertrekken van de

familie in appartementen opgedeeld. Bij een aantal van deze appartementen heeft men naderhand wijzigingen doorgevoerd om het gebruik te verbeteren. Zo hoort b.v. bij de zit-slaapkamer (119) op het ogenblik behalve het in de buitenmuur opgenomen toilet (118) een badkamer in de zuidoostelijke toren (120). Oorspronkelijk was dit laatste een boudoir. De oorspronkelijke badkamer bij deze ruimte was 117. Bij de wijziging van functie van ruimte 116 in slaapkamer van de baron werd de badkamer van 119 bij 116 gevoegd en is het boudoir (120) door Maple & Co rond 1903 verbouwd tot een badkamer.
Bij de uitvoering van het onderzoek zouden deze functionele eenheden (zitslaapkamer/badkamers) als eenheden moeten worden behandeld.

1.1.3. Mogelijkheden voor compartimentering

- Een horizontale compartimentering van kasteel De Haar per bouwlaag ligt gezien het voorgaande (1.1.2.) voor de hand en is ook betrekkelijk eenvoudig te realiseren omdat de verschillende functies in het gebouw ieder een eigen woonlaag beslaan. De bouwlagen bezitten derhalve ieder een eigen karakter die tot uiting komt in de aankleding van de vertrekken.
- Bij een verticale compartimentering kan worden gedacht aan de onderverdeling per hoofdvleugel: de oostvleugel (inclusief poorttoren), de zuidvleugel (inclusief zuidoosttoren), de westvleugel (inclusief duiventoren). De vleugels (ieder vijf bouwlagen) zijn in het algemeen gescheiden middels zware boven de kap uitstekende bouwmuren.

De voordelen zijn: het aansluiten op een mogelijke fasering in het bouwproces (indien dit per bouwdeel gebeurt) en het aansluiten op de toekomstige voorzieningen voor de brandveiligheid. Nadeel is dat de bestudering van "horizontale" relaties tussen de ruimten niet altijd optimaal kunnen zijn (appartementen kunnen in verschillende compartimenten liggen.

1.2. Overzicht interieuronderdelen

1.2.1. Onderdelen binnen vertrekken

De vertrekken kunnen worden beschouwd als ensemble, al dan niet gebaseerd op een totaalconcept. Onder een ontworpen ensemble wordt verstaan een inrichtingsconcept van een vertrek door een bepaalde architect en in één maal tot stand gekomen. Van een gegroeid historisch concept spreekt men wanneer meerdere generaties bewust of onbewust nieuwe elementen aan een bestaand concept toevoegen. Bij een historisch gegroeid concept spelen continuiteit en 'familiestukken' (b.v. portretten) een belangrijke rol.
Het geheel kan bestaan uit wandafwerking (betimmering, lambrizering, wandbespanning, wandschildering), vloerafwerking, plafond, vaste inrichting (kasten, baden, closets etc.), verlichtingselementen (luchters, wandarmaturen), losse interieurstukken (meubilering, vloerbedekking (vast/los), woningtextiel (gordijnen, (wand-)decoratie, linnengoed, tafelkleden etc.).
De vraag in hoeverre oorspronkelijke ensembles van Cuypers op De Haar nog intact aanwezig zijn, is middels proefvertrekken onderzocht. De resultaten zijn getoetst aan een aantal vergelijkbare vertreken elders in het gebouw.

In het kader van dit onderzoek zijn de interieuronderdelen geteld en per groep onderverdeeld (grote meubels, stoffering, etc.) Ze zijn in onderlinge samenhang bestudeerd. Ook door Helicon Support zijn in een beperkt aantal vertrekken de meubels geïnventariseerd.

Bepaald moet worden welke elementen tot het oorspronkelijke ensemble behoren en welke een latere toevoeging vormen. Dit moet worden gecontroleerd en geanalyseerd door vergelijking van

inventarislijsten, historische beeldmateriaal en oculaire inspectie. Hiermee kan de authenticiteit van de interieurs worden vastgesteld.

1.*2.2. Overzicht beschikbare en ontbrekende interieurgegevens*
Ten behoeve van het proefonderzoek van BBA is door De Fabryck in het NAi (Archief De Haar) voor een tweetal vertrekken onderzoek gedaan naar het beschikbare archiefmateriaal, bouwtekeningen en foto's, meubel/boedelinventarissen, restauratietekeningen etc.

- Historisch beeldmateriaal.
Van de meeste vertrekken zijn relatief veel ongedateerde ontwerpen van Bureau Cuypers beschikbaar voor de wandafwerking, plafonds, deuren, ramen etc, vaste kasten meubels etc. Ook van de firma Maple & Co zijn ontwerpen bewaard gebleven (afb. 19-20).
Op dit moment is beschikbaar het volgende fotomateriaal:
*Genummerde familiealbums (aantal onbekend) met relatief weinig interieurfoto's. ca. 1905 Collectie De Haar.
*P.J.H. Cuypers en F. Luyten, *Le Château de Haar à Haarzuilens*, Utrecht 1910. platenboek met foto's met veel interieurfoto's (afb. 10, 11, 22, 35, 36, 39). Bij de platen hoort een toelichting.
*Afbeeldingen in publicaties, ansichten etc.
*Fotoalbum met de bewoonde toestand in september 1992 (foto's oktober 1992)[1]. Dit geeft een goed beeld van de toestand voor de veiling van een deel van de inventaris bij Christie's op 13 oktober 1998.
Aan de hand van de fotorapportage uit 1992 wordt de museale opstelling in begin september van elk jaar gewijzigd in de bewoonde toestand (3 weken). Deze rapportage heeft voornamelijk betrekking op de vertrekken op de bel-etage en de eerste verdieping (familie- en gastenverblijven). Voor 1992 zal de herinrichting waarschijnlijk zijn geschied aan de hand van de foto's in P.J.H. Cuypers en F. Luyten, *Le Château de Haar à Haarzuilens*, Utrecht 1910.

-Schriftelijke bronnen
Voor ieder vertrek kan een uitgebreid archiefonderzoek worden uitgevoerd in het NAi, Archief De Haar.
*Bestekken en werkomschijvingen Cuypers
*Bestekken Fa. Maple & Co (bijlage 21).
In het archief van De Haar bevinden zich werkbeschrijvingen van de firma Maple & Co. Deze dateren volgens de archiefinventaris uit de jaren 1898-1905.
Voor een beperkt aantal vertrekken is een eenvoudige meubellijst uit 1895 beschikbaar[2]. Uit deze inventarislijst (vertrek 119) kan het volgende geanalyseerd:
*functie van de ruimte (woonvertrek, slaapvertrek, badvertrek)
*karakter van de ruimte (rijker en minder rijk).
*kleurstelling van de ruimte (aan de hand van gordijnen van vensters en bedsteden) en stoffering meubels.
Controle van de identificatie kan plaats vinden op basis van het aantal meubels en het aantal gordijnen (=aantal vensters).

-Meubelinventarissystemen

[1] Bevindt zich onder beheer van het hoofd van de huishoudelijke dienst.
[2] Zie: Verkennend Archiefonderzoek Restauratie "De Haar" Kasteel en Chatelet, De Fabryck - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek, Utrecht 2001.

Tijdens het onderzoek zijn bij diverse meubels verschillende nummeringen aangetroffen, die nog niet aan bepaalde vertrekken of inventarislijsten konden worden gerelateerd. Dit zijn:

* ingehakte codering bestaande uit letter M en twee cijfers (ca. 1900)
* ingekraste kamernummers (?) met drie ruiten (wapen kasteel De Haar ca. 1920)
* papieren etiket met nummer (vervaagde inkt, ca. 1930)
* zilverkleurige strip met nummer (Christies, 1998).

2. DIEPGANG

In dit hoofdstuk komen de volgende zaken aan de orde:
- verschillende inventarisatiemodellen,
- proefonderzoek,
- mogelijkheden van rapportage.

2.1. Modellen

2.1.1. Bestaande inventarisatiemodellen

Er zijn verschillende modellen die gebruikt kunnen worden bij een interieurhistorisch onderzoek. De diepgang van deze modellen varieert sterk en de toepasbaarheid kan hierdoor afhankelijk zijn van de vraagstelling, de wensen en de eisen van de opdrachtgever.
De verschillende onderzoeksmodellen zullen in dit hoofdstuk nader uiteengezet worden.

- Inventarisatiemethode Rijksgebouwdienst (RGD)
Bij de *Adviesgroep Monumenten in Rijksbezit* is na 1980 in het kader van de documentatie van *Monumenten in Rijksbezit* een rapportagemethode ontwikkeld waarbij per gebouwonderdeel en per vertrek een beschrijving van wanden, vloeren, plafonds en vaste interieuronderdelen diende te worden gemaakt. Vervolgens werd hieraan een codering verbonden, waarmee de datering, de aard en historiciteit van de ruimte, het belang van de ruimte (of onderdeel) voor de context waarin ze is geplaatst is geclassificeerd, en ook de monumentwaarde, zowel qua intrinsieke waarde als gaafheid
Deze methode is gedetailleerd, erg arbeidsintensief en wordt in de praktijk naderhand weinig gebruikt.

- Cultuurhistorische Verkenning.
De Rijksdienst voor de Monumentenzorg ontwikkelde vanaf 1990 de Cultuurhistorische Verkenning (CV), waarvan het eerste deel in 1992 verscheen. De CV geeft een kort overzicht van de cultuurhistorische waarden van een object en van daaruit een ontwikkelingsperspectief dat men aanduidt als 'kansen en risico's'. Van de verschenen CV's hebben slechts een tweetal betrekking op interieurs: de Van Nelle-Fabriek (1997) en het Snoeck van Loosenhuis (2000). In deze CV's worden niet alle vertrekken systematisch beschreven; slechts de belangrijkste en meest karakteristieke vertrekken worden globaal behandeld. Deze globale verkenning is niet specifiek bedoeld voor interieurs, maar kan hierop wel toegepast worden. Deze methode is voor een inventarisatiefase uitstekend, maar voor het interieurhistorisch onderzoek van De Haar te globaal.
Uitgaande van de CV heeft drs. M. Kok werkzaam bij de RdMz in 1999 in het kader van haar studie HBO+ opleiding Restauratie een voorstel gedaan voor een aanpassing van de CV voor interieurs: *Cultuurhistorische verkenning van het Interieur* (CVI)[3]. Als proef werden een viertal vertrekken op de bel-etage van De Haar (026, 023, 019, 016) nader onderzocht en beschreven. Na de situering van de ruimten met behulp van een plattegrond van de bouwlaag en een naam en ruimtenummer volgens het systeem Cuypers, volgt middels een 'oculaire' inspectie een (kunsthistorische) beschrijving van de wanden (1, 2, 3, 4), de vloer en het

[3] M. Dunnink & M. Kok, Kasteel De Haar "Het onmogelijke wéér waargemaakt?", afstudeerproject HBO+ Opleiding restauratie 1997-1999, (Utrecht) 1999.

plafond. Hierna volgt er een beschrijving van de technische staat. Door middel van kleurenfoto's wordt het geheel geïllustreerd. Het betreffende onderzoek is zeker voor de verkenning bruikbaar, door haar systematische beschrijving van de wanden, plafonds en vloeren. Het nadeel is dat er geen rekening gehouden is met het ensemble-concept, de mogelijkheden van een gefaseerde bouwhistorische aanpak van onderzoek.

2.1.2. Interieurhistorisch/bouwhistorisch Onderzoek

Er bestaat op het ogenblik geen omschrijving van een interieurhistorisch onderzoek.
In de *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek*[4] worden verschillende bouwhistorische onderzoeksvormen/inventarisatiemodellen onderscheiden, zijnde bouwhistorische
-inventarisatie
-verkenning
-opname
-ontleding en deelontleding
Deze in de richtlijnen gedefinieerde vormen van onderzoek zijn eenvoudig aan te passen of te vertalen voor een specifiek interieurhistorisch onderzoek.
Deze vertaling is in het navolgende uitgewerkt (met uitzondering van de inventarisatie):

- Interieurhistorische verkenning

Omschrijving: een interieurhistorische verkenning is de lichtste vorm van een interieurhistorisch onderzoek van een ruimte en wordt over het algemeen uitgevoerd naar aanleiding van een bouw- of restauratieplan. Het onderzoek bestaat uit een betrekkelijk kort bezoek ter plaatse, waarbij de ruimtelijke opbouw, het ensemble en de zichtbare onderdelen van de constructie en de interieurafwerking in hoofdlijnen worden gekarakteriseerd en gedateerd. Archiefonderzoek blijft over het algemeen beperkt tot bestudering van plattegronden en beschikbare overzichtsliteratuur.

Doel: het verkrijgen van een globaal inzicht in de (mogelijke) monumentale waarden van een ruimte als voorbereiding op een beslissing tot nader onderzoek. Indien blijkt dat er geen of zeer weinig waarden in het geding zijn, kan worden besloten af te zien van verder onderzoek. Eventuele bouwplannen kunnen in dat geval beoordeeld worden aan de hand van deze interieurhistorische verkenning. Indien er (belangrijke) monumentale waarden in het geding zijn, kan worden besloten tot de uitvoering van een interieurhistorische opname of ontleding.

Product: een 'interieurhistorische notitie' met een korte beschrijving van de karakteristieken van het interieur, een globale interieur- en gebruiksgeschiedenis met vermoedelijke dateringen en een aanduiding van de belangrijkste monumentale waarden. Verder bevat deze notitie aanbevelingen voor een eventueel vervolgonderzoek in de vorm van een interieurhistorische opname of ontleding.
Een ‘interieurhistorische notitie’ wordt voorzien van enige foto's die een totaalbeeld van de ruimtes geven.

-Interieurhistorische opname

Omschrijving: een interieurhistorische opname is een onderzoek van een interieur, waarbij tenminste de zichtbare onderdelen van de ruimtelijke opbouw, de zichtbare onderdelen van de

[4] *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek* (een uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz) en VROM/Rijksgebouwendienst (Rgd), 2000.

constructie en de interieurafwerking worden beschreven, geanalyseerd en zo mogelijk gedateerd. Daarnaast vinden literatuuronderzoek en een beperkt archiefonderzoek plaats. Bij archiefonderzoek worden in elk geval bouwtekeningen en oude foto's betrokken. Op grond van deze onderzoeksgegevens wordt een waardestelling geformuleerd. Naar de eis van het werk en de wensen van de opdrachtgever is het mogelijk om het onderzoek te verdiepen door uitvoering van specialistische onderzoekingen.

Doel: het verkrijgen van inzicht in de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een interieur en een interieurhistorische waardestelling daarvan en van de samenstellende onderdelen, meestal ter ondersteuning van beslissingen bij restauratie, verbouwing of herbestemming. Dit inzicht is ook van belang bij een (cultuurhistorisch) verantwoord beheer van een interieur.

Product: een opnamerapport met een overzicht van de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een interieur en beschrijvingen van afwerkingen en de relatie met het meubilair (ensemble). Waar mogelijk worden gegevens over eerdere interieur-afwerkingen genoteerd. Tevens bevat het opnamerapport aanbevelingen voor eventueel vervolgonderzoek, bijvoorbeeld door middel van deelontledingen tijdens de uitvoering van werkzaamheden. De gegevens in het opnamerapport zijn controleerbaar en verifieerbaar en gedetailleerd. Het opnamerapport kan ook worden gebruikt bij een publicatie over het betreffende interieur.
Naast overzichtsfoto's bevat het rapport ook detailopnamen die de inrichting zoveel mogelijk weergeven.

-Interieurhistorische ontleding
Omschrijving: een interieurhistorische ontleding is het meest uitvoerige en gedetailleerde onderzoek naar de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een interieur. Bij een interieurhistorische ontleding worden niet alleen de zichtbare, maar ook de 'verborgen' bouwsporen in het muurwerk en de draagconstructie blootgelegd (voor zover dat niet ten koste gaat van waardevolle afwerkingen en pleisterlagen) en gedocumenteerd. Verder vinden bijvoorbeeld een gedetailleerde opmeting, een uitgebreide foto-documentatie en een uitvoerig literatuur- en archiefonderzoek plaats.
Vrijwel steeds maakt specialistisch onderzoek deel uit van een interieurhistorische ontleding, zoals dendrochronologisch onderzoek, materiaaltechnisch onderzoek en kleuronderzoek. Naar bevind van zaken kunnen vormen van specifiek kunsthistorisch onderzoek (wandschilderingen, behang, toegepaste kunst etc.) deel uitmaken van een interieurhistorische ontleding. Ten behoeve van de restauratie of verbouwing kan een interieurhistorische waardestelling worden gegeven op basis van de onderzoeksresultaten.
Bij een interieurhistorische ontleding vinden behalve tijdens de planfase van een verbouwing, ook waarnemingen plaats tijdens de uitvoering van verbouwings- of restauratie-werkzaamheden. Als bij sloopwerkzaamheden historische waarden verloren gaan, vindt gelijktijdig documentatie plaats door middel van opmetingen (gefaseerde plattegronden) en foto's. Ook moeten in dat geval vrijkomende materialen veilig worden gesteld.

Doel: het zo volledig mogelijk en zo definitief mogelijk vastleggen van de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een (deel van een) interieur in al zijn aspecten, meestal ter ondersteuning van beslissingen bij en tijdens restauratie, verbouwing of herbestemming. Dit inzicht is ook van belang bij een (cultuurhistorisch) verantwoord beheer van een interieur.
Bij sloop dient de interieurhistorische ontleding voor de vastlegging van het gebouw voor later archiefonderzoek, museale presentatie, en de totstandkoming van (interieur)historische

literatuur. Bij de interieurhistorische ontleding in bewaring genomen waardevolle onderdelen kunnen een verantwoorde nieuwe bestemming krijgen.

Product: een uitvoerig rapport of publicatie over de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een interieur, voorzien van foto's en 'vervormingsgetrouwe' opmetingen.

Samenvattend kan worden gezegd dat de werkwijze van 'drietrapsraket' - verkenning, opname en ontleding - zeer geëigend is, temeer daarmee rekening wordt gehouden met de vraag van de verschillende partijen om het onderzoek toe te spitsen en uit te breiden.

-Ruimteboek (Raumbuch)
Bij een omvangrijk project en onderzoek, zoals bij De Haar, is het van belang de bevindingen kort, overzichtelijk en samenvattend te kunnen behandelen. Hiervoor is de Duitse Ruimteboek-methode zeer geschikt gebleken[5]. Met dit ordeningssysteem kan behalve een beschrijving, analyse en waardering van de als ensemble onderzochte ruimten ook worden aangegeven welke maatregelen er zijn te nemen en of nader onderzoek voor en/of tijdens de restauratie een rol zal moeten spelen. Tevens kan het effect van specifieke ingrepen of maatregelen op de monumentale waarden worden vastgelegd.
Met de methode kan zowel onderzoek worden verricht per gebouwdeel (totale of gedeeltelijke aanpak) als ook per ruimte, onderdeel van een ruimte of per object.
De visueel overzichtelijke werkbladen van het Ruimteboek kunnen stapsgewijs worden aangevuld en kunnen worden ondersteund door een fotodocumentatie en tekeningen. De complete gegevens worden verwerkt tot een rapport of publicatie.
Bij deze methode is het goed mogelijk om een onderzoek op verkenningsniveau naderhand te verdiepen tot een opname of (deel)ontleding.
Omdat deze methode perspectief biedt voor een praktische benadering van het interieuronderzoek zijn enkele vertrekken van De Haar met deze methode verkend. Het systeem is geschikt voor een gefaseerde onderzoeksaanpak, te beginnen met een interieurhistorische verkenning (fase I) en vervolgens een opname (fase II) na ontruiming/ontmanteling, en/of een ontleding (fase III). Het proefonderzoek is opgenomen in een bijlage. Hier volgt verder alleen de opzet van het Ruimteboek.
Uitgaande van een ordening en nummering van de ruimten, zoals gehanteerd door de restauratiearchitect, is het systeem uitgewerkt in kolommen en kan het meer of minder worden verfijnd of uitgebreid. De methode en het documentatiemodel houden in: A. een documentatie van de bestaande situatie op onderdelen, B. een waardestelling en C. eventuele maatregelen en de gevolgen voor het monument. De drie onderwerpen zijn opgesplitst in de volgende kolommen:

1. Beschrijving huidige toestand (A)
2. Analyse bouwsubstantie (A)
3. Bouwfase/ mogelijke datering (A)
4. Relaties met andere ruimten (A)
5. Waardestelling (B)
6. Voorstel voor nader onderzoek (C)

[5] W. Schmidt, *Das Raumbuch als Instrument denkmalpflegerischer Bestandsaufnahme und Sanierungsplanung*, Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, Arbeitsheft 44, München 1989; G. Eckstein, *Empfehlungen für Baudokumentationen*, Landesdenkmalamt, Baden-Württemberg, Arbeitsheft 7, Stuttgart 1999.

Als alle trajecten (onderzoeksfasen I, II, III) worden doorlopen bestaat een compleet beeld en zijn in de interieurhistorische documentatie vele aspecten vastgelegd, zowel van de ingerichte als van de ontmantelde situatie. Waar mogelijk worden toeschrijvingen, dateringen, waardestellingen, maatregelen en vragen voor verder onderzoek vastgelegd. Indien deze methode systematisch wordt toegepast is het uiteindelijke resultaat ook van grote waarde voor de komende en latere restauraties en voor verder wetenschappelijk onderzoek. Voor De Haar zullen de met deze methode vastgelegde gegevens verder een rol kunnen spelen bij de besluitvorming rond de museale openstelling en het beheer van kasteel en collectie.

2.1.2. Invalshoeken

Bij een bestudering van een waardevol interieur is een benadering vanuit het ensemble (eenheid van wandafwerking en meubels in het ontwerp van een (binnenhuis) architect) aan te bevelen. Dit ensemble kan onderscheiden worden in:

a. Gepland historisch ensemble (architectonisch ontwerp door Cuypers of Maple & Co)

b. Gegroeid historisch ensemble, waarbij de inbreng van opvolgende generaties van belang

Bij een benadering van het interieur van De Haar vanuit *ensembleoptiek*, zijn de volgende aspecten van belang

- neogotische kasteelvisie (Cuypers)
- representativiteit (internationale wooncultuur versus voorvaderlijk slot)
- woonmachine (relaties tussen ruimten, functionaliteit in gebruik)
- moderniteit (aanpassingen tijdens lange bouwtijd en daarna).

Deze aspecten moeten ons inziens centraal staan bij het interieurhistorisch onderzoek. Bij de beoordeling van de historisch-architectonische ruimtekwaliteit zal men bovendien rekening moeten houden met de ruimtelijke kwaliteit van de huidige representatieve ruimten, die zowel bepaald zijn door de oorspronkelijke grootte van de ruimte, als door de aanpassingen door Cuypers en anderen. Deze aanpassingen zijn geschied om het woongenot te verhogen en zijn gezien het grote aantal ontwerpen waarschijnlijk het gevolg van veel overleg tussen opdrachtgever en architect.

Bij het interieurhistorisch onderzoek wordt beoogd het aandragen van zoveel mogelijk 'bouwstenen' om de inrichting en de samenhang van de ruimten te begrijpen, maar wel voor zover dat nodig is voor de restauratie en het behoud en toekomstig beheer van de collectie. Het op basis van die bouwstenen verder onderzoeken en uitwerken tot wetenschappelijke publicaties over het kasteel, de architect Cuypers en de wooncultuur rond 1900 valt buiten de eerste fase van het onderzoek, maar dient wel in het totaal onderzoeksplan te worden meegenomen.

2.2. Proefonderzoek

2.2.1 Uitgangspunten

Het proefonderzoek beoogde het vastleggen van de documenteerbare gegevens (materialen, afwerkingen, kleuren, detailleringen, gebruikssporen, merktekens) met daarbij de mogelijkheden en beperkingen bij het onderzoek.
Door middel van het proefonderzoek is een specifieke methode getoetst ten aanzien van omvang, diepgang en toepasbaarheid.

De volgende uitgangspunten waren van belang:

- Het proefonderzoek is beperkt tot alleen de verkenning (fase I).
- Er is gekeken of ensemblewaarden goed te onderkennen en te beschrijven zijn.
- Er is gepoogd een indruk te krijgen van de bruikbaarheid van archivalia en tekeningen.
- De Ruimteboek-methode is getest.

Om een inzicht te krijgen in de ensembleproblematiek zijn voor het proefonderzoek eerst twee verschillende typen vertrekken gekozen: een typische 'Cuypers-kamer' (vertrek 75-80) en een typische 'Maple'-kamer (vertrek 119). Beiden vertrekken horen tot categorie 2 (zie 4.6). Om de verkregen resultaten te toetsen zijn ook vertrekken 106 en 241 onderzocht. Om inzicht te krijgen in de objecten van categorie 3 en de functionele relatie van de vertrekken en de 'appartementsvorm' zijn de vertrekken 117 (badkamer), 118 (toilet) en 120 (voormalig Boudoir) bekeken. Zij behoorden oorspronkelijk bij ruimte 119. Het eindresultaat is verder nog getoetst aan een aantal willekeurige vertrekken.

2.2.2. Resultaten

Ten aanzien van de vertrekken op de verdiepingen is duidelijk geworden:
Er is veel meer van de middeleeuwse bouwsubstantie gebruikt (en gereconstrueerd) dan aangenomen; de oude muren zijn vaak nog tot goothoogte aanwezig, de balklagen en de venster- en deuropeningen zijn grotendeels gekoppeld aan de oude situatie. Verder zijn bijvoorbeeld een 15de-eeuwse schouw en een laatmiddeleeuws toilet aangetroffen.

De bestemmingen van en de relaties tussen de ruimten ten opzichte van de oorspronkelijke situatie (1895) zijn meestal gewijzigd. Zo is de opzet met appartementen eigenlijk later ontstaan (verandering wooncultuur). Ook de wijzigingen met meubilair van de firma Maple (1898-1905) hebben korte tijd later al weer wijzigingen ondergaan (wit geschilderd).

In veel ruimten zijn in de loop van de tijd wijzigingen aangebracht en (soms zeer provisorische) herstellingen of aanpassingen verricht aan de wandafwerkingen. In feite hebben vooral de verdiepingen een gebruiksgeschiedenis doorlopen als in een hotel. Mogelijk zijn veel aanpassingen verricht door de `klusjesman'. Er zijn dus verschillende fasen en subfasen te onderscheiden in de inrichting en afwerking van de vertrekken. Regelmatige overschilderingen zijn niet ongebruikelijk en kleuronderzoek is dus noodzakelijk.

Vastgesteld kon worden dat De Haar bestaat uit verschillende historische en cultuurhistorische 'lagen', die per vertrek vooraf of tijdens het onderzoek dienen te worden geanalyseerd. Deze 'lagen' zijn te onderscheiden:
1. Het in 1892 bestaande middeleeuwse muurwerk.
2. Bouwsporen van de verdwenen bouwonderdelen op het onder punt 1 genoemde muurwerk.
3. Door Cuypers toegevoegde bouwonderdelen op basis van de aangetroffen bouwsporen.
4. Door Cuypers toegevoegde bouwonderdelen op basis van topografische tekeningen.
5. Door Cuypers nieuw toegevoegde en niet op historische bronnen gestoelde onderdelen.
6 De inrichting door Cuypers.
7. De herinrichting door Maple & Co..
8. Wijzigingen en herstellingen in de loop van de 20e eeuw.

Voor begrotingsdoeleinden is inmiddels vastgesteld dat het veldwerk per slaapkamer cat. 2 met drie personen 1 uur duurt (totaal 3 uur) en per badkamer (cat. 2/3) 1/2 uur (totaal 1 1/2 uur). De ideale werkwijze is als er bouwtekeningen voorhanden zijn, maar er is gebleken dat met een bouwhistorische benadering vergelijkbare resultaten kunnen worden geboekt om na te gaan wat er met de betreffende ruimte is gebeurd. Wat wel duidelijk als gemis wordt ervaren is het ontbreken van doorsnedentekeningen, omdat er nogal wat tussenruimten zijn die hierdoor niet goed te traceren zijn.

2.2.3. Gebruik archivalia en bouwtekeningen
Vastgesteld kon worden dat het onderzoek bij de onderzochte ruimten goed kan plaatsvinden aan de hand van het aan de interieuronderzoekers beschikbaar gestelde archiefmateriaal per vertrek (tekeningen, foto's en archiefstukken).
Anderzijds heeft bij een ander onderzocht vertrek een toetsing van de onderzoeksresultaten en de daaruit voortvloeiende vragen plaatsgevonden aan de hand van **naderhand** verzamelde fotomateriaal en bouwtekeningen.
De conclusie is dat het veldwerk voor de interieurhistorische verkenning sneller en beter kan geschieden als **voorafgaand** de documentatie (bouwtekeningen, bestekken) beschikbaar, vertaald, geanalyseerd en per vertrek is gesorteerd.

2.3. Rapportage

2.3.1. Wijze van vastlegging
De rapportage van het onderzoek dient schriftelijk en met beeldmateriaal te geschieden.
Vastlegging van het onderzoek kan geschieden op de volgende wijzen:

- Inventarisatieformulier
Voor de verkenning kan een praktisch formulier worden ontwikkeld om de vaste interieurdelen te beschrijven. Hiervoor is een checklist nodig. Deze checklist moet voor het onderzoek worden beproefd.

- Rapport
De hoofdgegevens worden uitgewerkt volgens de Ruimteboek-methode. De vastlegging van de gegevens dient vervolgens te geschieden middels een rapport waarin de ruimten achtereenvolgens in een algemeen kader geplaatst, vervolgens beschreven en geanalyseerd, een bouwfasering aangebracht en tenslotte voorzien van een waardestelling van de aangetroffen monumentwaarden.
De rapporten zijn voorzien van plattegronden waarin de bouwfasering en de monumentwaarden zijn weergegeven. Aanbevelingen voor behoud en verder onderzoek zijn gebruikelijk.

- De 'Noorse methode'
De zogeheten 'Noorse methode'[6] kan mogelijk van belang zijn voor een globale en systematische presentatie van onderzoeksresultaten. Bij deze methode worden de verzamelde gegevens ingedeeld in categorieën, die vervolgens in percentages worden uitgedrukt en in

[6] De 'Noorse methode' werd gepresenteerd door Jon Brænne, in zijn lezing 'Non-destructive Examination of the Distemper and Oil-based Paintings in an 18th-century decorated Interior', tijdens een congres in Ottowa, Canada (17 tot 20 mei 2000).

taartpunt-statistieken zichtbaar worden gemaakt. Zo zouden bijvoorbeeld de onderdelen die tot één van de verschillende toegepaste interieurconcepten (Cuypers I, Cuypers II, Maple, latere verbouwingen) behoren per ruimtetype of per verdieping zichtbaar gemaakt kunnen worden in hun onderlinge verhoudingen.
Voordelen: Een snelle en overzichtelijke wijze van presenteren. Met betrekkelijk eenvoudige software kunnen deze resultaten worden gepresenteerd. Het nadeel is dat men te snel overgaat tot conclusies trekken. Het beeld van het interieur is daarvoor te globaal.

2.3.2. Digitale verwerking van gegevens in spreadsheet

Voor een algemeen overzicht kunnen diverse soorten gegevens ingevoerd worden in een spreadsheet. Een spreadsheet kan een totaal onderzoeksprogramma betreffen, waarin de verschillende onderzoekers hun gegevens toevoegen.
Momenteel zijn al ingevoerd: de oude en de nieuwe ruimtenummering, oude en nieuwe namen, functie, oppervlakte, hoogte, inhoud, moeilijkheidsgraad. Op eenvoudige en overzichtelijke wijze kunnen per vertrek andere gegevens worden ingevoerd, zoals bijvoorbeeld het aantal deuren en ramen, wandafwerking, vloerbedekking, naam van de onderzoeker, stand van het onderzoek, onderzoeksdatum, schatting van de benodigde onderzoekstijd, beschikbaarheid van archiefmateriaal en beeldmateriaal, klassering van het meubilair, hoeveelheid middeleeuws muurwerk etc..
Hiermee kunnen vrij eenvoudig werklijsten gesorteerd worden, bijvoorbeeld naar soort vloerbedekking voor een vergelijking van alle parket, of naar onderzoeksdatum voor een evaluatie van de voortgang. Het aanleveren van gegevens door onderzoekers in Excel is aan te bevelen.

2.3.3. Beelddocumentatie

Iedere rapportage is voorzien van een beeldrapportage bestaande uit foto's (zowel moderne als oude foto's), tekeningen, plattegronden. Digitale afbeeldingen kunnen worden geplaatst op een Cd-rom of op een Internetsite, waar deze middels een password voor een groter of kleiner aantal gebruikers beschikbaar is. Video is een middel dat interessant is bij het vastleggen van het ruimtelijke aspect van vertrekken.

- Werkfoto's

De onderzoekers kunnen eenvoudig fotomateriaal maken voorafgaande, tijdens en na afloop van de werkzaamheden. De kwaliteit van deze foto's is ondergeschikt aan het onderzoek en de strakke tijdsplanning van het onderzoek ter plaatse. Vanwege de geringe kosten kunnen er tijdens het onderzoek veel foto's gemaakt worden om details vast te leggen.
Gezien de kwantiteit worden selectie, centrale archivering en opslag van afdrukken en negatieven vaak onderschat. Toegankelijkheid voor toekomstig onderzoek door derden is vaak niet goed mogelijk.
De meeste foto's zijn niet geschikt voor een eventuele (wetenschappelijke) publicatie of een presentatie.

-Digitale fotografie

De onderzoeker kan de camera zelf hanteren. Ter plaatse kan worden bekeken of de belichting en/of kwaliteit van de foto optimaal is. Een tegenvallend resultaat kan meteen gewist en overgedaan worden.
Het geheugen van een digitale camera kan geleegd worden door de foto's op een computer of

laptop te plaatsen. Het gevaar dat er geen filmrol voorradig is verdwijnt. Foto's kunnen direct in een document geplaatst worden en details kunnen uitgelicht en/of bewerkt worden. De toepasbaarheid van de foto's in latere publicaties/documenten wordt vergemakkelijkt. Tevens kan het beeldmateriaal eenvoudig beschikbaar gemaakt worden voor derden.
Doordat digitale fotografie een nieuw gegeven is, weet men niet precies hoe lang een digitale foto te bewaren is (geschat wordt tussen de 10 à 15 jaar). Aangeraden wordt om de foto's niet alleen te bewaren op een computer, maar om ze tevens te branden op een Cd-rom. Als de kwaliteit hoog is kunnen ongeveer 12 foto's op 1 Cd-rom gebrand worden. Om de kwaliteit van de foto's te behouden wordt aangeraden om elke 10 jaar de cd-rom opnieuw te branden. De foto's kunnen met een printer worden afgedrukt, maar de kwaliteit zal dan wel achteruit gaan.
Digitale foto's kunnen ook professioneel worden afgedrukt. Hiervoor moet het geheugen van de digitale camera (een tweede geheugen is dus noodzakelijk) worden opgestuurd. Het afdrukken van een digitale foto in fotokwaliteit is tijdrovend (minimaal 1 week) en kostbaar.

- Professionele fotografie
Een beroepsfotograaf kan zich hebben gespecialiseerd in monumentale interieurs. In ieder geval beschikt hij over optimale (vaak kostbare) apparatuur. Interieurfotografie zal arbeidsintensief en tijdrovend zijn, gezien de omstandigheden.
De negatieven en foto's worden in een centraal archief opgeslagen en staan in de toekomst ter beschikking van verder onderzoek.
Omstreeks 1910 zijn er door een professionele fotograaf foto's gemaakt van verschillende interieurs van kasteel De Haar. Aan de hand van deze foto's wordt de situatie van de ruimtes voor de familie weer 'gecorrigeerd' als deze in september weer het kasteel betrekt. De kwaliteit van deze foto's is dusdanig dat zij uitstekend bruikbaar zijn bij het onderzoek.

- Video
Met het gebruik van video's bij het architectuuronderzoek is nog weinig ervaring. Het is mogelijk de ruimten, door een centraal standpunt te kiezen, optimaal vast te leggen.
Voordelen: De ruimte kan optimaal gefilmd worden, de ruimte kan in diverse mogelijkheden belicht worden (open ofwel gesloten deuren, vensters etc).
Inzoommogelijkheid van grote afstand. Details kunnen benadrukt worden.
Ruimtes die onvoldoende of onregelmatig belicht zijn kunnen met behulp van een video toch goed vastgelegd worden.
Een beschrijving van een vertrek wordt aan de hand van een video vergemakkelijkt.
Nadelen: De kwaliteit van een videoband gaat achteruit. Kopieën maken is mogelijk, maar ook daarbij gaat de kwaliteit achteruit. Ook digitaal kunnen video's gemaakt worden; over de houdbaarheid van deze kwaliteit is nog niets bekend.

2.3.4. Toepasbaarheid onderzoek bij latere (wetenschappelijke) publicatie(s)
Aangezien het wetenschappelijk onderzoek naar het interieur van de Haar nog in de kinderschoenen staat zal nagedacht moeten worden in hoeverre de onderzoeksresultaten geschikt zijn om in te passen in latere publicaties. Behalve enkele overzichten, een paragraaf in een proefschrift over de restauratievisie van Cuypers, een doctoraalscriptie en een artikel over de Hal is er nog weinig verschenen.
De inventarisaties vanuit de voorgestelde invalshoeken leveren voldoende basismateriaal waarmee toekomstige wetenschappelijke onderzoekers vanuit uiteenlopende wetenschapsgebieden onderzoek kunnen doen en/of nieuwe visies op het gebied van bouwen,

restaureren, wooncultuur, introductie van nieuwe materialen en installaties etc. kunnen ontwikkelen. Men denke aan vooral thematisch onderzoek binnen de vakgebieden als cultuurgeschiedenis, bouwhistorie, bouwpraktijk, architectuurhistorie, kunstnijverheid, culturele antropologie. Het is aan te bevelen de restauratie af te sluiten met een monografie vergelijkbaar met de recente monografische delen in de reeks Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst (b.v. Houtem-Sint-Gerlach, Kasteel van Breda) waarin de laatste stand van onderzoek is vastgelegd en die de basis vormen voor verder wetenschappelijk onderzoek.

3. AFSTEMMING

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen de betrokken partijen verkend. Hierbij wordt gekeken naar de mogelijkheden en beperkingen van de samenwerking tussen de verschillende partijen. Het doel is een samenwerkingsstructuur te ontwikkelen, waarbij de betrokken partijen op een goede en efficiënte wijze informatie uitwisselen. Bij de onderlinge afstemming wordt primair gekeken naar de relatie tussen het onderzoeksteam en de andere betrokken partijen.

Bij het interieuronderzoek zijn naast het onderzoeksteam de volgende partijen betrokken:

1. Rijksgebouwendienst/De Stichting De Haar; opdrachtgever (ir. G. Hougée)
2. Architecten (Van Vliet; Verlaan & Bouwstra)
3. Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Prof.dr.ing. D.J. de Vries, coördinator bouwhistorie, en dr. E. Koldeweij, coördinator historische interieurs)
4. Exploitatiestichting De Haar (L. Moraal, directeur)
5. Conservator (Helicon Support /Boersma)
6. Onderzoeker casco / middeleeuwse kasteel (onbekend)
7. Onderzoek historische documentatie (archief) (De Fabryck)
8. Onderzoeker Historische Installaties (drs. M. Stokroos)

In verband met het relatief grote aantal betrokkenen bij het onderzoek is een goede onderlinge coördinatie en afstemming noodzakelijk. Het grote aantal maakt het tevens noodzakelijk dat de gemaakte afspraken steeds op schrift worden vastgelegd. Een dergelijke werkwijze bevestigt duidelijke werkafspraken en voorkomt misverstanden.

3.1. Rijksgebouwendienst (ir. G. Hougée)

De Rijksgebouwendienst (RGD) in de persoon van ir. G. Hougée is door de Stichting De Haar belast met de directievoering van de restauratie en treedt dientengevolge op als opdrachtgever voor het interieurhistorisch onderzoek. Daarnaast treedt de RGD op als de opdrachtgever voor het archiefonderzoek, het bouwhistorisch onderzoek (casco) en het onderzoek van de historische installaties. De opdrachtgever bepaalt de omvang en diepgang van het onderzoek. Advies ten aanzien van de inhoudelijke probleemstelling van het onderzoek zal afkomstig zijn van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz). Het onderzoek naar de inventaris valt onder verantwoordelijkheid van de Exploitatiestichting. Advisering ten aanzien van de voor de restauratie noodzakelijke gegevens wordt geleverd door de Exploitatiestichting van De Haar en de architecten.
De door de opdrachtgever op te stellen planning, prioriteitenstelling en diepgang wordt bij voorkeur in nauw overleg met de andere direct betrokkenen bepaald(onderzoekers, architecten en Exploitatiestichting De Haar).
De coördinator (3.11) zal de opdrachtgever inlichten over de voortgang van de werkzaamheden en bij eventuele afwijkingen van de planning met hem overleg voeren.

3.2. Architecten (Van Vliet/Verlaan & Bouwstra)

De architecten en in het bijzonder P. van Vliet, zullen in de eerste plaats moeten aangeven waar ingrepen in het gebouw gaan plaatsvinden en waar voor een deel de accenten van het onderzoek geplaatst moeten worden. Tevens zullen de architecten aan moeten geven op welk tijdstip zij de beschikking wensen te hebben over welk deel van het onderzoek.

3.3. Rijksdienst voor de Monumentenzorg (De Vries, coördinator bouwhistorie; Koldewij, coördinator interieur)
Inhoudelijke advisering ten aanzien van de uit te voeren werkzaamheden kan rechtstreeks tussen de coördinatoren en het onderzoeksteam worden gedaan. Overleg met betrekking tot de omvang en diepgang zou gezien de financiële consequenties en de planning via de opdrachtgever en onderzoekscoördinator (3.11) aan de opdrachtgever moeten geschieden.

3.4. Exploitatiestichting De Haar
Het is noodzakelijk dat het verblijf op het kasteel tijdens de werkzaamheden van het interieuronderzoeksteam de goedkeuring heeft van de directeur van de Exploitatiestichting van De Haar. Vooraf dient duidelijk met de directeur te zijn afgesproken en vastgelegd welke werkzaamheden wanneer worden uitgevoerd. Hierbij is het wenselijk dat vanuit de exploitatiestichting De Haar één contactpersoon (met vervanger) wordt aangewezen, die verantwoordelijk is voor het goede verloop van de werkzaamheden. Deze persoon zal verantwoordelijk zijn voor de toegankelijkheid van de te onderzoeken ruimten/kasten etc.

3.5. Conservator (Helicon Support; F. Boersma).
Op De Haar ontbreekt een conservator met een kunsthistorische en museologische achtergrond. In dit laatste aspect wordt door de firma Helicon Support sinds 1 oktober voorzien. Als opdrachtgever treedt hier de exploitatiestichting De Haar op. Tot de taken van Helicon Support behoort ook de fysieke inventarisatie van de inrichtingsstukken.
Gezien het karakter van de werkzaamheden zal bij het onderzoek en in het bijzonder bij een interieurhistorische verkenning een nauwe samenwerking tussen de conservator en de interieurhistorische onderzoekers noodzakelijk zijn. Het is aan te bevelen dat deze samenwerking via de coördinator wordt vastgelegd. Voortijdig inhoudelijk advies aan de conservator dient de afstemming met de opdrachtgever.

3.6. Bouwhistorisch onderzoeker middeleeuws kasteel
De vorm en inrichting van het kasteel is voor een belangrijk deel gebaseerd op de reeds aanwezige middeleeuwse muurresten en bouwsporen. Deze hebben een onmiskenbare invloed gehad op de inrichting van het complex. Voor het onderzoek is het derhalve zeer wenselijk dat deze gegevens voor het begin van de werkzaamheden van het interieurhistorisch onderzoek beschikbaar zijn. De onderzoeker van het middeleeuwse kasteel levert op korte termijn reeds een tussenrapportage ten aanzien van de bij het begin van de herbouw aangetroffen situatie met een analyse waarop Cuypers deze sporen heeft geïnterpreteerd. Hierbij is een archiefonderzoek naar correspondentie en documentatie over de beginperiode van de herbouwbouwactiviteiten onontbeerlijk. Tevens is analyse van de historische topografische afbeeldingen (deels aanwezig op het kasteel) zeer gewenst. Onderlinge afstemming met de interieurhistorische onderzoekers zal moeten geschieden.

3.7. Onderzoek historische documentatie (De Fabryck)
Het archiefonderzoek moet het materiaal leveren waarop het interieuronderzoek ter plaatse kan worden gebaseerd. Voor een goede uitvoering is het noodzakelijk dat het materiaal voor het begin van het veldwerk van het architectuurhistorisch onderzoek aan de interieurhistorische onderzoekers ter beschikking staat. Hiervoor zal van te voren moeten worden aangegeven op welk moment in het onderzoek bepaald archiefmateriaal (b.v. bouwtekeningen) beschikbaar dient te zijn. Tevens zal het voorkomen dat naar aanleiding van

het veldwerk aanvullend archiefonderzoek noodzakelijk zal zijn.

De aansturing van het archiefonderzoek zal door het onderzoeksteam moeten plaatsvinden, dat zal aangeven welk materiaal noodzakelijk is. Deze werkzaamheden worden binnen het door de opdrachtgever vastgestelde kader uitgevoerd. Bij afwijkingen vindt overleg plaats tussen de verschillende partijen. Het is niet aan te bevelen dat opdrachten door het interieurhistorisch onderzoeksteam direct aan de De Fabryck worden gegeven.

3.8. Historisch Installatieonderzoek

In opdracht van de RGD heeft drs. M. Stokroos te Akersloot in september en oktober 2001 een globaal historische onderzoek ingesteld naar de aanwezige installaties. Het onderzoek was voor deze rapportage nog niet beschikbaar. Nadat het kasteel deels is 'gestript', is een nader veldonderzoek gewenst. Een nauwe samenwerking tussen het interieurhistorische onderzoeksteam en de installatieonderzoeker is dan wenselijk.

3.9. Overige onderzoekers

Gezien de ingrijpende overschilderingen die her en der in het kasteel worden aangetroffen, is kleurenonderzoek gewenst. Daarbij is een goede communicatie tussen de kleuronderzoeker en de historische interieuronderzoeker van belang, zodat het kleurenonderzoek gericht en efficiënt wordt uitgevoerd.
Gaandeweg het onderzoek zal de expertise van deskundigen op het gebied van historische wandbespanning, bouwsculptuur, smeedwerk, toegepaste kunst, etc. ingeroepen worden. Zij dienen ingezet te worden na het niveau van de verkenning.

3.10. Onderzoeksoverleg

Voor een inhoudelijke afstemming tussen de onderzoekers en de andere betrokken partijen is regelmatig inhoudelijk overleg noodzakelijk. Een frequentie van één maal per maand is aan te bevelen. Het is zaak dat de verschillende partijen daadwerkelijk aanwezig zijn. Een goede verslaglegging van deze bijeenkomsten is noodzakelijk.

3.11. Onderzoekscoördinator

Ten einde de vaak complexe relaties tussen de bovengenoemde personen en instellingen op een goede wijze te coördineren, is het wenselijk om de onderlinge afstemming en advisering bij een coördinator onder te brengen. De coördinator is de intermediair tussen de bij het onderzoek betrokken partijen en de opdrachtgever/Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
De taak van de coördinator zal zijn de werkzaamheden van de bij het onderzoek betrokkenen op elkaar af te stemmen en hierover te rapporteren aan de opdrachtgever/RdMz. Bij problemen zal de coördinator het probleem analyseren en oplossingen aandragen. De onderzoekscoördinator zou het aanspreekpunt voor alle andere bij het restauratieproces betrokken onderzoekers kunnen zijn.

4. AANPAK

Op basis van de eerdere hoofdstukken worden in dit hoofdstuk conclusies getrokken over de mogelijkheden om het onderzoek uit te voeren:
Het proefonderzoek beoogde een bijdrage te leveren in de planfase van de beoogde restauratie van De Haar; het eigenlijke onderzoek moet als basis dienen voor de restauratie, het beheer en de toekomstige uitbreiding van de museale functie. Aangezien de verantwoordelijkheid van de restauratie, het beheer van het gebouw en de verantwoordelijkheid voor de losse interieuronderdelen niet in een hand zijn, zal voor het begin van het onderzoeken aangegeven dienen te worden binnen welk vast omschreven kader het interieurhistorisch onderzoek zal moeten plaatsvinden.

4.1. Uitgangspunten interieuronderzoek

4.1.1.
Een flexibele en gefaseerde aanpak ligt voor de hand. Daarbij is het van belang afspraken te maken over de inzet van het aantal interieuronderzoekers, de omvang van de fasen in het onderzoek, de tijdsduur en de mogelijkheid om flexibele keuzes te maken voor de te onderzoeken onderdelen.

4.1.2 .
Wil het interieuronderzoek uitvoerbaar zijn dan moet vooraf bekend zijn op basis van welke invalshoek het interieur in de betreffende fase wordt benaderd en welke zaken tot nader order kunnen worden uitgesteld. Wanneer de *ensemblewaarde* van het interieur centraal moet staan, betekent dit in praktische zin het volgende:
- De ensemblewaarde wordt bepaald door het vaststellen van de beoogde opzet bij de herbouw en inrichting (visie van P.J.H. Cuypers, voor zover op dit moment bekend), latere aanpassingen/wijzigingen (Maple & Co.) en de huidige situatie van afwerking en inrichting.
- Uit het archief/bouwtekeningenonderzoek en uit literatuuronderzoek moet vooraf het benodigde materiaal worden geleverd over de toegepaste interieurconcepten.
- Wand-, vloer- en plafondafwerking worden zoveel mogelijk bouwhistorisch geïnventariseerd, d.w.z. behalve de primaire feiten (datering, stijl, ontwerper, maker) ook de aanpassings- en vernieuwingssporen.
- Voor de individuele meubel- en collectiestukken zal men zich moeten richten op primaire feiten (datering, stijl, ontwerper, maker) om te bepalen in welk concept zij zijn toegepast of toegevoegd. Een grondige beschrijving van de objecten (incl. wijzigings- en gebruikssporen) valt onder de verantwoordelijkheid van de conservator van De Haar, die ook zoveel mogelijk de primaire feiten dient aan te aanleveren aan het onderzoeksteam.
- Gezien de cruciale plaats die behoud en herstel van de bestaande middeleeuwse en 16de-eeuwse bouwsubstantie en de bijbehorende bouwsporen in Cuypers herbouw- en herinrichtingsconcept innamen, dient het casco-onderzoek bij de start van het interieurhistorisch onderzoek beschikbaar zijn.

4.1.3.
Centraal in de opdracht moet het uitgangspunt zijn dat het omvangrijke basisonderzoek (verkenning) zal plaatsvinden op het moment dat de ensembles nog volledig in de ruimten aanwezig zijn. De relatie tussen ruimteafwerking en de 'meubilering' is niet meer te analyseren, zodra de vertrekken zijn ontruimd. Met andere woorden: de 'sfeer' van reeds ontruimde vertrekken is niet meer vast te stellen. Bovendien zullen ruimten in het kasteel waar tijdelijk meubels worden opgeslagen, niet te onderzoeken zijn.

4.1.4.
Daarnaast zijn er de volgende variabelen in de randvoorwaarden:

- Restauratie
Het verdient aanbeveling het onderzoek vooruit te laten lopen op de planning en de voortgang van de restauratie van het kasteel. Het voordeel is dat bevindingen de planvorming en de uitvoering van de restauratie kunnen beïnvloeden. Het nadeel is dat de restauratiewerkzaamheden het onderzoek kunnen belemmeren of vertragen. Een goede en flexibele coördinatie kan dit ondervangen. De beschikbare onderzoekscapaciteit moet worden meegewogen.

- Museale functie
Er kan worden gekozen voor museale openstelling van ruimten tijdens de restauratie. De voordelen zijn dat een deel van het kasteel voor publiek open blijft, er inkomsten worden gegenereerd en het kasteel in de actualiteit blijft. Bovendien kunnen resultaten van het onderzoek worden gebruikt voor de museale benadering (nieuwe ontdekkingen). De nadelen zijn dat de voorbereidingen van de restauratie overlast bezorgen en dat destructief onderzoek het museale karakter negatief beïnvloedt.

- Exploitatie
Er kan worden gekozen voor gebruik van het kasteel tijdens de restauratie. Daarbij worden zalen gebruikt voor congressen, presentaties en dergelijke, waarbij aan de eisen van de brandweer zal moeten worden voldaan. De voordelen zijn dat een gehele sluiting niet nodig is, de eigenaar meer betrokken is (mogelijkheid van verblijf), er openstelling is voor publiek en inkomsten worden gegenereerd. Het nadeel is dat ontledingen (destructief onderzoek) niet plaats kunnen vinden vanwege hun publieksonvriendelijke karakter. De overlast van commercieel gebruik tijdens het onderzoek voorafgaand aan en tijdens de restauratie, is voor een groot deel te verhelpen door een goede planning en coördinatie.

- Wonen
Het gebruik van De Haar door de familie (maand september) is gezien het gebruik (gehele kasteel) en de beperkte tijdsduur (3 weken per jaar) in te passen in een goede planning van het onderzoek.

4.2. Onderzoeksvoorstel
Het is mogelijk diverse modellen van aanpak te formeren, afhankelijk van de voorkeur, richtlijn van de opdrachtgevers, de geplande organisatie en de mate van afstemming van het werk. Op dit moment is nog onvoldoende duidelijk of het onderzoek wordt bepaald door de

restauratie, de museale openstelling of de exploitatie. Waarschijnlijk wordt een combinatie bepalend, waarbij gefaseerd onderzoek van clusters van ruimten die een functionele of conceptuele samenhang vertonen (verdiepingen, vleugels, appartementen, functies etc.) plaatsvindt en het belang van het onderzoek en de restauratie voorop staan. Hierbij zijn twee uitgangspunten mogelijk:

1. Ten eerste wordt geen of weinig (minder of meer) rekening gehouden met diverse eisen van de opdrachtgever.
2. Er wordt rekening gehouden met diverse eisen en wensen van de opdrachtgever. Het onderzoek wordt uitgevoerd in de tijdelijk niet voor museum en beheer/gebruik beschikbare delen van het kasteel.

Gezien de onder 4.1. genoemde uitgangspunten kan een fasering van het onderzoek, zoals beschreven in 2.1., uitkomst bieden als hoofdstructuur van een flexibele aanpak.

De eerste fase

De eerste fase betreft het onderzoek en de (visuele) documentatie van het interieur met inrichtingsstukken, meubels, woningtextiel in situ (verkenning). De vloeren van de vertrekken, inclusief de vloerluiken, worden vanwege de aanwezige vloerbedekking c.q. vloerkleed niet onderzocht. Het inwendige van wandkasten wordt door de aanwezigheid van (breekbare) inventaris niet onderzocht. De wandafwerking achter de lambrizering en inrichtingsstukken kan slechts incidenteel worden onderzocht.
De verkenning omvat:

- Oriënterend bezoek aan de te onderzoeken vertrekken.
- Beelddocumentatie, gericht op het vastleggen van de bestaande situatie (overzichten, vaste interieuronderdelen (schouwen), afwerkingen, bouwsporen van wijzigingen, etc.)
- Rapportage onderzoek van de ruimtelijke kwaliteit en het historisch ensemble, gericht op de eenheid en afwerking per ruimte (ondersteund door een bijlage 'inventarisatie interieurelementen' verricht door Helicon en/of het onderzoeksrapport (anderen),
- Literatuuronderzoek.
- Beperkt archief- en bronnenonderzoek op basis van bouwtekeningen aangeleverd door de archiefonderzoekers (bureau 'De Fabryck').
- Kwalitatief en kwantitatief inzicht/overzicht van de te onderzoeken interieurs.
- Onderzoeksvoorstel voor 'interieurhistorische opname'.

De tweede fase

De tweede fase betreft een opname van de ontruimde vertrekken. Bij dit onderzoek zijn niet alleen de plaatsen achter de verwijderde kasten mogelijk, maar is door het verwijderen van vloerbedekking ook de vloer te onderzoeken. Bovendien is het mogelijk 'hoge' plekken in een ruimte te bereiken. Deze fase kan gecombineerd worden met het onderzoek door de ondersteunende deskundigen (kleurenonderzoek, textielonderzoek en dergelijke).
De opname omvat:

- Beschrijving en onderzoek van de interieurs van het kasteel (met name van wanden, vloeren en plafonds, in afstemming met het lopende bouwhistorisch onderzoek van het casco van het kasteel).
- Vergelijking van tekeningen, bestekken, rekeningen, foto's met het bestaande werk (archiefmateriaal per vertrek beschikbaar gesteld door de archiefonderzoekers Bureau 'De Fabryck').

- Rapportage met de beschrijving en de beeldanalyse van de interieurafwerking (wanden, vloeren en plafonds) en de bouwsporen (non-destructief).
- Rapport met de resultaten van indicatief kleurenonderzoek.
- Regelmatige besprekingen met de andere onderzoekers en de architect ten behoeve van de planning en advisering.
- Overzicht met aandachtspunten voor de restauratie (interieurs, afwerkingen etc.).
- Onderzoeksvoorstel voor 'ontleding' en 'deelontledingen'.

De derde fase

De derde fase betreft het onderzoek dat wordt gedaan op het moment dat de ruimten ten behoeve van het bouwtechnische onderzoek zijn 'gestript'. Het betreft het documenteren van het 'inwendige' van het kasteel ((deel)ontleding). Bovendien wordt inzicht verkregen in de oorspronkelijke (middeleeuwse) ruimten en in de relatie tussen de vertrekken en de installaties. Ervaringen bij de restauratie van de kapel en de Franse Poort hebben geleerd dat dit onderzoek is te continueren tijdens de restauratie.
De (deel)ontleding omvat:
- Nadere opname van muurwerk na het verwijderen van parketvloeren, wandbetimmeringen, wandbespanning, aftimmeringen van balklagen, etc.
- Gericht destructief onderzoek (verfonderzoek, muurwerk, ontpleisteringen, etc.)
- Het bijstellen cq. aanpassen van bouwfaseringen en conclusies.
- Regelmatige besprekingen met andere onderzoekers en de architect ten behoeve van de planning en advisering.

Onderzoek door ondersteunende externe deskundigen geschiedt in samenspraak tussen de interieurhistorische onderzoekers en de eventuele onderzoekscoördinator.
Voor de opname en de deelontleding kunnen de betrokken partijen een aantal ruimten selecteren op basis van gegevens uit de verkenning, de uit te voeren restauratiewerkzaamheden, de museale behoeften of andere overwegingen.

4.3. Aanpak

Een bruikbare aanpak van het interieurhistorisch onderzoek in relatie tot genoemde invalshoeken vraagt om opdeling in 'onderzoekseenheden' of clusters. Dit vergroot de mogelijkheden voor afstemming bij de restauratie. Rekeninghoudend met de verschillende invalshoeken zijn voor het werken met clusters diverse opties mogelijk:
- Ensemble: clusters van ruimten die een functionele of conceptuele samenhang vertonen (appartementen; verdiepingen; vleugels etc.)
- Restauratie: clusters van ruimten aanpakken voorafgaand en in volgorde van de werkzaamheden.
- Museum: clusters van ruimten aanpakken in volgorde van belang voor de museale openstelling, zowel gezien de sluiting als later de opening.
- Veiligheid/techniek: clusters van ruimten worden aangepakt in samenhang met de beoogde compartimentering van het gebouw in functies (museum, commerciële manifestaties, wonen, dienstruimten) en brandveiligheid (afsluitbare gebouwsecties/vleugels).

Uit praktische overwegingen stellen wij voor een flexibele aanpak als hoofdstructuur te nemen, dat wil zeggen:
- werken met de *ruimteboek* methode

- werken met gefaseerde onderzoeksvormen (verkenning/opname/ontleding)
- verdeling van de verkenning in ruimteclusters.

De feitelijke werkplanning is afhankelijk van de afstemming met de andere betrokkenen (zie hoofdstuk 3).

4.4. Samenstelling Onderzoeksteam (TimeTeam)

Bij het veldwerk in de proefruimten is gebleken dat het interieuronderzoek zou moeten worden gedaan door een soort 'Time Team' van deskundigen, die elkaar aanvullen en inspireren bij het onderzoek. In het team moet gezien de wijzigingen in het interieur een bouwhistoricus zitting hebben.

Zo'n Time Team zou kunnen bestaan uit:

- een bouwhistoricus (BBA)
- een architectuurhistoricus (BBA)
- een notulist/organisatorisch begeleider (BBA)

Tijdelijk aangevuld met

- een conservator/textieldeskundige (Helicon kasteel De Haar)
- een archiefonderzoeker/documentalist (De Fabryck)

en als aanvullende deskundigheid:

- een deskundige in kunstnijverheid/meubels (Universiteit Leiden)
- een deskundige in behangsels/wanddecoraties (SHBW)
- een installatiedeskundige (M. Stokroos)
- een kleurenonderzoek-specialist (Bureau voor Kleuronderzoek)

Een grondige beschrijving en analyse van de objecten (incl. wijzigings- en gebruikssporen) kan niet vallen onder de verantwoordelijkheid van het architectuur/bouwhistorisch georiënteerd onderzoeksteam omdat de kennis hiervoor bij hen veelal ontbreekt. Een in toegepaste kunst gespecialiseerde kunsthistoricus of een meer praktisch opgeleide conservator kan dit veel beter uitvoeren. In hoeverre een dergelijke onderzoeker aan het interieurhistorisch onderzoeksteam kan worden toegevoegd moet nader worden bezien.

Een fasering van de diepgang van het onderzoek geeft de mogelijkheid om aan te sluiten op de wensen van de conservator bij het verplaatsen van de inventaris. Er kan met de partijen een prioriteit afgesproken worden, die aansluit op het restauratieplan en de voortgang van de restauratie zelf. Door de fasering kan niet worden aangesloten op de wensen van de architect om meer specifieke kennis te verkrijgen over bepaalde vertrekken.

4.5. Begroting uren verkenning

Om een indruk te krijgen van de omvang van het onderzoek in uren is de eerste fase (verkenning) doorgerekend op basis van de ervaringen uit het proefproject.

De tijdsbegroting van de ruimte is afhankelijk van twee aspecten.
1. de grootte van de ruimtes (uit te drukken in m^2 of m^3)
2. de onderzoekscomplexiteit van de ruimte

ad. 1. De grootte van de vertrekken.

64 ruimten	< 6 m^2
35 ruimtes	6-15 m^2
45 ruimtes	15-25 m^2
30 ruimtes	25-50 m^2
15 ruimtes	50-85 m^2
4 ruimtes	> 125 m^2

Samengevat kan worden gezegd dat De Haar ongeveer 130 ruimten van betekenis en 64 eenvoudige/kleine ruimten bezit.

ad 2. de onderzoekscomplexiteit van de ruimte.

Om deze complexiteit uit te drukken is een categorisering in vier klassen (zeer complex, complex, gemiddeld, eenvoudig) opgesteld.
Een verkenning van een vertrek in categorie 2 werd uitgevoerd met drie personen (1 architectuurhistoricus/ 1 bouwhistoricus/ 1 kunsthistorisch geschoolde notulist) besloeg in 1 uur veldwerk, terwijl de uitwerking 7 - 7, 5 uur bedroeg. Totaal 10 - 10,5 uur per vertrek in de categorie 2. Het maken van veldwerk foto's is hierbij in begrepen.
Een verkenning van een vertrek in categorie 3 kostte qua tijd ongeveer 1, 5 uur (0,5 uur per persoon) en 3,5 uur uitwerking. Totaal 5 uur per vertrek.

Een schatting van de veldwerktijd voor de 10 vertrekken van categorie 1 komt op 100 tot 110 uur. Inclusief uitwerken dus 350 uur.

een urenoverzicht voor verkenning:

cat.	aantal	veldwerk	uitwerking	Tijd/ruimte	totaal uren
1	10	10 uur	25 uur	35 uur	350 uur
2	50	3	7	10	500
3	30	1,5	3,5	5	150
4	101	1	2,5	3,5	353,5
	---				---
	191,5				1353, 5 uur

Het aantal uren veldwerk bedraagt hierbij 396 uur. Het aantal uren uitwerking (incl. redactie afwerking) bedraagt 857,5 uur.

De beschikbaarheid van archivalia en bouwtekeningen bleek het veldwerk te versnellen, maar vergde extra tijd bij de uitwerkingsfase.

Er moet rekening gehouden worden met vaste en variabele tijdsinspanning per vertrek. Bij het grote aantal kleine vertrekken (cat. 3-4), die op zich weinig tijd lijken te vergen hebben maar naar verhouding toch veel 'overhead': er is bij deze categorieën een correctie toegepast.

Tussentijds overleg met andere onderzoekteams en anderen (beheer/architect/ archief-

onderzoekers) vergt ongeveer 1 uur per dag veldwerk per persoon, hetgeen betekent dat van de 6 werkbare uren per dag ongeveer 5 uur effectief veldwerk per werkdag overblijft. Uitgaande van het bovenstaande betekent 396 veldwerkuren (79 werkdagen totaal) een verhoging met 79 overleguren. Uitgaande van drie onderzoekers per team betekent dat het veldwerk kan worden uitgevoerd in 79/3 = 26,33 dag.

Ruimtelijsten

Lijst 1: ruimtelijst gerangschikt naar bouwlaag en de ruimtenummering op de tegenwoordige plattegronden.

Kolom 1: Deze nummers komen overeen met de ruimtenummering op de plattegronden anno 2001 van architect P.D. van Vliet.

Kolom 2: Deze ruimtenummers zijn overgenomen van de ruimtelijst die als bijlage is gevoegd bij de archiefinventaris van kasteel De Haar van het Nederlands Architectuurinstituut. Deze ruimtelijst is een weergave van de nummering zoals die is aangetroffen op de tekeningen uit het begin van de jaren negentig van de 19de eeuw. De lijst omvat 149 nummers, waarbij dient te worden opgemerkt dat de nummers 37, 49, 78, 82, 97, 105, 118, 134, 136-139, 141, 143 en 147 ontbreken. De nummering is vergeleken met de plattegronden die staan afgebeeld in Cuypers/Luyten 1910; indien een nummer wel voorkomt op deze plattegronden, maar niet in de ruimtelijst van de archiefinventaris, dan is het betreffende nummer voorzien van een *.
De toevoeging '[ged.]' betekent dat de oude ruimtenummering op de plattegrond van 2001 in meerdere nummers is opgesplitst.
Een '-' geeft aan dat de ruimte niet apart is vermeld in de ruimtelijst van de archiefinventaris.

Kolom 3: Hier is de oude naam, zoals die voorkomt op de ruimtelijst van de archiefinventaris, opgenomen. Tekst tussen vierkante haakjes is een toevoeging van het BBA.

Kolom 4: De huidige functie.

Kolom 5: Onderscheid in ruimtetypen, te weten:

- representatieve ruimte
- slaapkamer
- badkamer
- dienstruimte
- bergruimte
- verkeersruimte
- kelder
- toilet

Kolom 6: Categorisering in vier klassen naar gelang de onderzoekscomplexiteit van de ruimte, te weten:

1. zeer complex
2. complex
3. gemiddeld
4. eenvoudig.

Lijst 2: ruimtelijst gerangschikt naar categorie onderzoekscomplexiteit.

Lijst 3: ruimtelijst gerangschikt naar ruimtetype.